

Budapesti Levéltári Mozaikok

2020/12. szám (régi sorozat 14. szám)

DOI: [10.56045/BLM.2020.12](https://doi.org/10.56045/BLM.2020.12)

ISSN: 2939-6921

URL: <http://leveltarimozaikok.bparchiv.hu/2021/12/10/leveltari-mozaikok-14/>

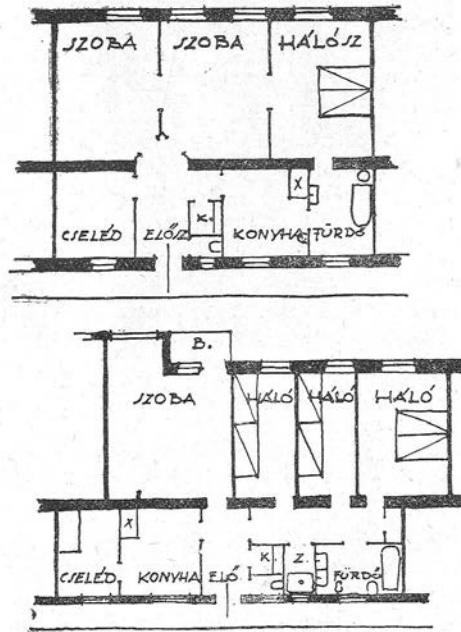
NAGY ÁGNES

Alaprajzi reformkísérlet a két világháború közötti budapesti lakásépítésben

A két világháború közötti lakásépítés reformkísérletének modellje volt a minden családtagnak külön hálófülkét, a lakók számához igazodó alaprajzú többlakásos házakat tervező koncepció, ami újdonságot jelentett a korábbi, társadalmi státuszt alapul vevő tervezéshez képest. Külföldi példa alapján próbálták meghonosítani az alaprajzi váltást, ami gyökeres változtatást jelentett a lakáson belüli tér korábbi felosztásához képest. A hálófülkés lakás végül nem lett bevett alaprajzi megoldás a fővárosban.

Kulcsszavak: lakás, építészet, alaprajz, 1920-1940, hálófülkés lakás, reformkísérlet

A hálófülkés lakás, mint követendő ideál, az 1920-as évek végétől a II. világháborús évekig újból és újból megjelenő témája volt a lakással foglalkozó építészeti írásoknak. A „minden családtag számára külön hálókamra” elvére épülő alaprajzi rendszer, mint a budapesti többlakásos házak építési gyakorlatában addig teljesen ismeretlen minta, több építész által is propagált, külföldi példa alapján meghonosítani szándékozott gyökeres alaprajzi váltás kísérlete volt. Olyannyira, hogy az egyformán nagyméretű, funkciójukat méretükben nem tükröző szobák sorának megszokott budapesti rendszeréhez képest ez az alternatív alaprajzi minta a bevett lakhatási normarendszerrel való szakítást is magában hordozta, mert ahhoz képest egészen más logika szerint szerveződött. (1. kép)

6. ábra.

Fent: Általánosan használatos rossz típusú bérlakás: három egyenlő terjedelmű szobaegysége révén nehézkes alapelrendezéssel.

Alul: Ugyanolyan alapterületen jó típusú bérlakás: a szobák elosztása és területei a lakásban lefolyó funkciók figyelembevételével állapították meg.

1. kép. Kotsis Iván építész magyarázó ábrája a jó és a rossz alaprajz témájához.
(Kotsis Iván: *A korszerű lakás építésének problémái*. Budapest, 1932. 11. p.)

A hálófülkés lakás lényegét az egy nagyobb közös tartózkodásra szolgáló nappali helyiség és mellette a kisebb méretű, az egyes családtagok elkülönült alvását biztosító hálószobák avagy hálófülkék jelentették. A lakáson belüli tér felosztásának ezen rendszere mellett felsorakoztatott érvek részben a „lakásnyomor” 19. század utolsó évtizedeitől kezdve folyamatosan létező toposzaira támaszkodtak: a higiénia és az erkölcs érveire. Képviselői a túlszűfolt lakások, mint a testi és erkölcsi betegségek – járványok, tüdőbaj és nemi züllés – fészkei ellenében a szülők és gyerekek hálóhelyének elválasztását, a gyerekek nemek szerinti elkülönítését, illetve a nappali tartózkodási hely és a hálóhely elválasztását sürgették a nagyobb nappali szoba és a kisméretű hálószobák, illetve hálófülkék rendszere révén: „ezáltal abba az irányba volnánk kényszerülve, hogy a lakásonkénti szobaszám növekednék s a lakásokban egy-egy helyiségre

eső lakók száma csökkenne, adva volna tehát a lehetősége annak, hogy a család különböző nemű gyermekeit elkülönítsük s betegség esetén a ragályozókat izoláljuk.”¹

A hálófülkés lakás ugyanakkor ezen az érvkészleten túlmenően egy határozott ember- és társadalomképpel is társult. Nevezetesen az autonóm ember eszményével, illetve a „modern” avagy „dolgozó” emberekből álló tömegtársadalom elgondolásával, ahol az egyén számára biztosítani kell a családon és a lakáson belüli elkülönült tevékenység és pihenés lehetőségét: *„Az igazi jó alaprajz, amire törekedni kell, minden egyes felnőtt személynek külön szobát, visszavonulási lehetőséget nyújt, ha egyedül akar lenni, és ha vendége jön, ha akarja, tudja külön is fogadni és nem kell az egész házat mozgósítani. Egy ilyen rendeltetésű szobához 8–10 m² elegendő.”²* Hazai hívei normaként fogalmazták meg, hogy *„egyetlen nagy közös lakószoba mellett inkább sok külön kis háló, illetve egyúttal dolgozószobára törekedjünk, hogy mindenki számára, nemcsak a felnőttek, hanem a fiú- és leánygyermek számára is megadassék az elkülönülés lehetősége. Mert ez a legegyszerűbb életfeltétele a jól működő családi organizmusnak. A személyiségérzés, amit minden családtag átvihet a saját szobájába, annak bútorozásába.”³* Immáron nem a család jelentette az építészek számára az elkülönített, autonóm térben elhelyezendő legkisebb társadalmi egységet, hanem az egyén, ami a családon belüli érintkezés, kommunikáció átalakulását is magában hordozta: *„A polgári lakás, a régimódi beosztásával, melynél minden szoba átjáró ház, ahol állandóan zavarják és nyugtalanítják egymást a családtagok és a személyzet, szintén nem alkalmas a csendes visszavonulás számára.”⁴*

A hálófülkés lakás hazai gyakorlatban ismeretlen térszervezési módja radikálisan megkérdőjelezte a lakhatás fennálló normarendszerét, és ezáltal a megszokott alaprajzi logika mögött álló társadalomképpel is szakítást jelentett. A társadalom azon hierarchikus felfogásában, amely a státusokhoz rendelte hozzá a szobaszám szerinti lakásnagyságot, a nappali szoba és hálófülkék rendszere nem volt értelmezhető. A hálófülkés alaprajzi rendszer a lakásnagyságot a társadalmi pozíciótól független tényezővel, a háztartásszerkezettel állította kapcsolatba, s népszerűsítői kifejezetten kritizálták azt a gondolkodásmódot, amely a lakás szobaszámát a társadalmi státus függvényeként kezelte. Ehelyett a lakás „megfelelő nagyságát” a hálószobák, illetve hálófülkék és a családtagok számának és nem szerinti megoszlásának összefüggésében értelmezték. A két rendszer inkompatibilitása a lakások tipológiájának megalkotásában is megmutatkozott. Mivel a lakáson belül az egy egyénhez tartozó elkülönített egység nem a szobát, hanem az annál kisebb, szokatlan méretű hálószobát, hálófülkét jelentette, így a lakást nem is szobaszám alapján mérték, hanem az egyénre jutó helyek száma alapján definiálták: az ágyak, vagy a hálófülkék száma szerint. Az *„elv az legyen, hogy a helyiségek száma, a lakás nagysága az ágyak számából adódjék”⁵*, mondták a hálófülkés lakás hívei, s nem egy-, két- vagy háromszobás lakástípusokról beszéltek, hanem kétágyas vagy ötágyas lakástípusról, illetve lakókonyhás és két vagy három hálófülkés lakásról. (2. kép) Ebben a szemléletben, ahol a lakhatást a háztartásszerkezet határozta meg, és ennek megfelelően a lakást az ágyak számával definiálták, a lakások bevett kategorizálása értelmét veszítette, így *„a többszobás lakást sem mint luxuslakást, hanem mint nagyobb lélekszámú család lakását fogtuk*

¹ Bierbauer Virgil: Budapest lakásügye a statisztika és az építési szabályrendelet tükrében. A Magyar Mérnök- és Építész-Egylet Közlönye, 1932, 39–40. (1932. szeptember 25.), 227. p.

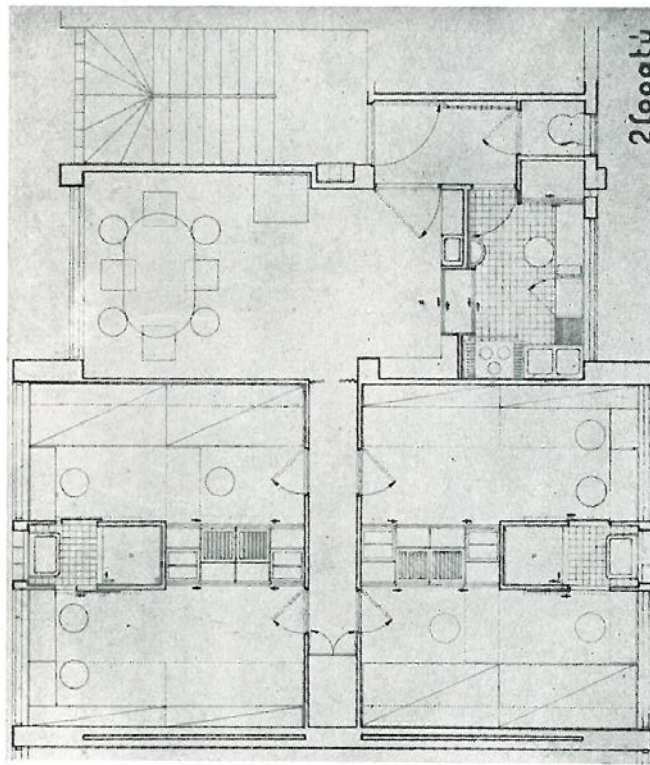
² Vándor Miklós: Kis családiházakról. Tér és Forma, 1937, 11, 330. p.

³ Barátosi-Szabó Ferenc: Családiház és kislakásproblémák. A Magyar Mérnök- és Építész-Egylet Közlönye, 1933, 17–18. (1933. május 6.), 102. p.

⁴ Stern Károly: A CIRPAC magyar szekció kollektív-ház kiállítása. Tér és Forma, 1931, 10, 333. p.

⁵ Forgó Pál: Sorház, bérház, családi ház? (II.) Tér és Forma, 1929, 8, 325. p.

fel”.⁶ Ez a gondolkodás teljes szakítás volt a lakhatás fennálló normarendszerével, hiszen a lakástípusok kérdését nem státushierarchiába helyezve szemlélték, hanem különböző háztartástípusokhoz rendelt lakásigények problémájaként.

Molnár Farkas: 70 m²-es lakás 8 ágygal

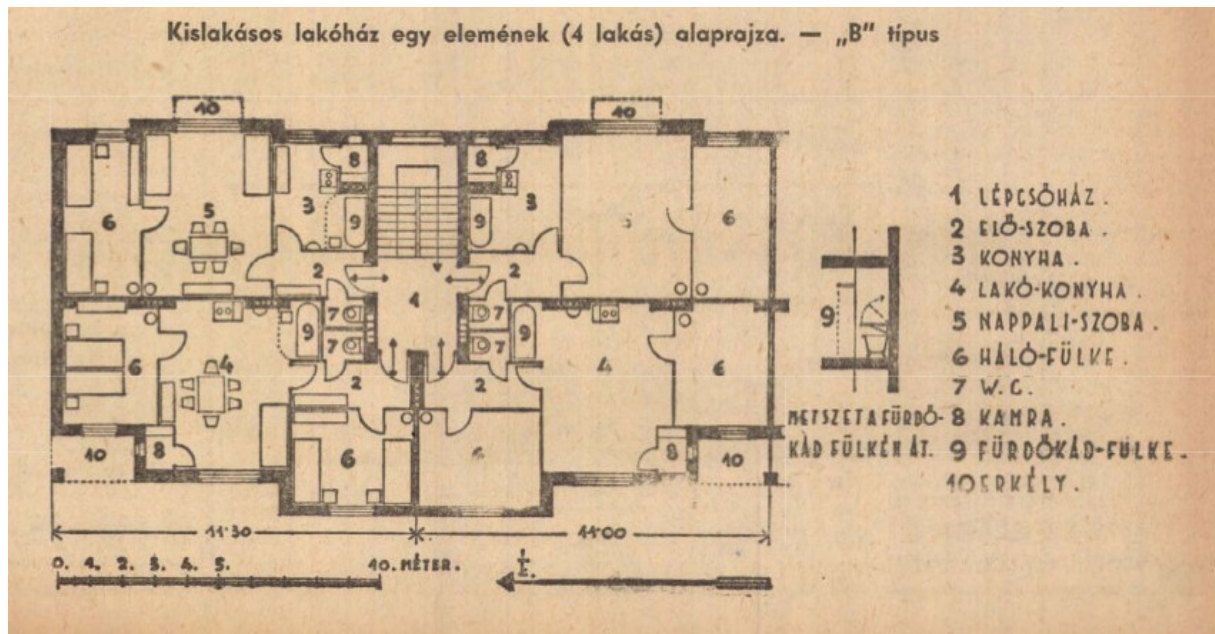
2. kép: Molnár Farkas építész lakásterve: 70 m²-es lakás 8 ágygal.
(Tér és Forma, 1930, 1, 14.)

Hiába hirdette azonban az építészek egy része, és hiába jutott el ez a szemlélet az életvezetési tanácsadók műfajába is, a hálófülkés lakás nem tudott bevett alaprajzi megoldássá válni a budapesti lakásépítésben. Annak ellenére sem, hogy a fővárosi építésügyi szabályzat 1932 végén elfogadott pótléka alapján lehetővé vált a lakások egy szobájára érvényes 15 m²-es alapterület-minimum előírása mellett a többi szoba 8 m²-es – bár annál nem kisebb – kialakítása is.⁷ Az 1940-es új építésügyi szabályzat pedig a lakás egy szobájára előírt 15 és a többi szobára érvényes 8 m²-es minimum mellett két szoba felett lehetővé tette a 6 m²-es alapterületű szobát is.⁸ Ráadásul a hálófülkés alaprajzi megoldás többféle társadalmi jelentéstartalmat is nyert, amelyek közül a legmarkánsabbnak a „munkáslakás” kategóriájával történő azonosítás bizonyult. (3. és 4. kép)

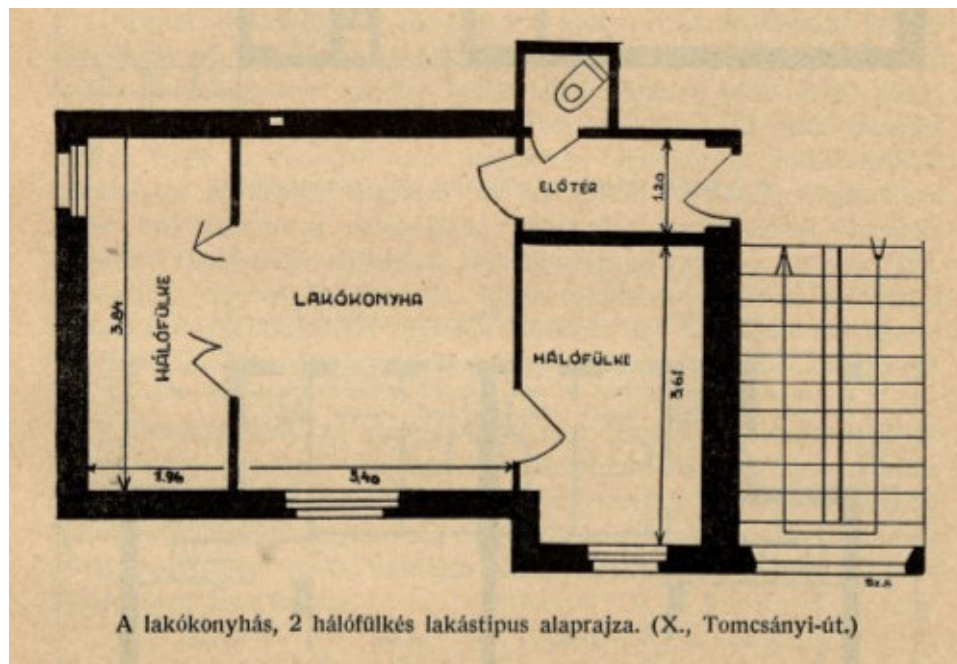
⁶ u. a.: Városi telektömbök újjáépítése. Oblath György és Preisich Gábor pályadíjnyertes terve. Tér és Forma, 1933, 4–5, 123. p.

⁷ II. pótlék a budapesti építésügyi szabályzathoz. Budapest, 1933.

⁸ Építésügyi szabályzat Budapest székesfőváros területére. Budapest, 1940. 91. §.

3. kép. Ifj. Gyenes Lajos építész munkáslakásterve. (Népszava, 1943. július 18. 7. p.)

4. kép. Hálófülkés lakás a fővárosi bérházak lakástípusai között. (A székesfőváros szociális lakáspolitikája 1940. Budapest, 1941. 13. p.)

A megjelenés alatt álló tanulmány részét képező szöveg bővebb változata képanyaggal Budapest Főváros Levéltára [Lakás-Történet Portálján](#) [itt](#) olvasható.

Nagy Ágnes főlevéltáros, tanácsos. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának történelem szakán végzett. Ugyanitt folytatott doktori tanulmányokat, amely alatt mesterképzésben is részt vett a párizsi École des Hautes Études en Sciences Sociales-on. 2011-ben szerzett doktori fokozatot az ELTE BTK Történettudományi Doktori Iskola Atelier Európai Historiográfia és Társadalomtudományok Doktori Programjában. 2004 nyara óta dolgozik Budapest Főváros Levéltárában, előbb az 1873 utáni

közigazgatási iratok főosztályán, majd a magánirati referencián. Itt évek óta fővárosi személyi és családi irathagyatékok gyűjtését és feldolgozását végzi.

Már szakdolgozatában fővárosi lakóházak 20. századi társadalmi összetételének kérdésével foglalkozott. Disszertációja az 1945 és 1953 közötti budapesti hatósági lakáselosztási rendszer elemzésén alapult. Ennek továbbfejlesztésével 2013-ban jelent meg monográfiája *Harc a lakáshivatalban. Politikai átalakulás és mindennapi érdekérvényesítés a fővárosban, 1945–1953* címmel. Egy 2012 és 2015 között zajló OTKA-kutatás résztvevőjeként figyelme a II. világháború előtti időszak és a lakásépítés építészeti vonatkozásai irányába fordult, majd az I. világháború alatti budapesti lakásválság és korlátozott lakásforgalom elemzésével is foglalkozott. Azóta is folyamatosan kutat és publikál a budapesti lakhatás témájában.

Impresszum
Budapesti Levéltári Mozaikok

A kiadó neve: Budapest Főváros Levéltára
A kiadó székhelye: 1139 Budapest, Teve u. 3-5.
Felelős kiadó: Dr. Kenyeres István főigazgató

Főszerkesztő: Dr. Simon Katalin
Szerkesztőség: Fazekasné Dr. Toma Katalin, Dr. Fehér Csaba, Dr. Garami Erika, Dr. Ternováczy Bálint, Dr. V. László Zsófia, Tóth Gergely (technika- és honlapfelelős)

A szerkesztőség elérhetősége: 1139 Budapest, Teve utca 3-5.; 1554 Budapest, Pf. 41.
e-mail: mozaikok@bparchiv.hu